

*Səbuhi İbrahimov. Osmanlı mənbələrində Naxçıvana dair əlyazma mətnləri
// Əlyazmalar yanmır, 2018, № 2 (7), s.144-150.*

UOT: 93: 03.81.37

Səbuhi İbrahimov
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Naxçıvan Bölməsi,
Naxçıvan şəhəri, Heydər Əliyev prospekti, 76
s.ibrahimov71@mail.ru

OSMANLI MƏNBƏLƏRİNDƏ NAXÇIVANA DAİR ƏLYAZMA MƏTNLƏRİ

Açar sözlər: *Naxçıvan, Osmanlı, əlyazma, mətn, əsər, fəlsəfə.*

Ключевые слова: *Нахчыван, османский, рукопись, текст, труд, философия.*

Keywords: *Nakhchivan, Ottoman, manuscript, text, work, philosophy.*

“Min illər boyu Azərbaycan dövlətlərinin tərkib hissəsi olmuş Naxçıvan diyarı XVI əsrin sonunda (1588-1603-cü illərdə) və XVIII əsrin əvvəllərində (1724-1735-ci illər) Osmanlı imperiyasının tərkibinə keçmiş və burada Osmanlı idarə sistemi tətbiq edilmişdir. Bu dövr Naxçıvan diyarının siyasi, sosial və iqtisadi tarixi ilə bağlı geniş məlumatlar Osmanlı mənbələrində öz əksini tapmışdır” (1, s. 5) Həmin mənbələrdən biri də “Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri”dir. İstanbulun Başbakanlık Arxivində (şifrəsi N-1727) saxlanılan həmin əlyazmanın mikrofilmni mərhum akademik Ziya Bünyadov gətirmiş və 2001-ci ildə əlyazma Elm nəşriyyatında çap olunmuşdur.

“Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri” əlyazmasını tarixi salnamə adlandırmaq bilərik. Əlyazma Osmanlı sarayında aparılan uçot və hesabat mətnləridir. Bununla belə XVI əsr Naxçıvanının siyasi həyatını tam reallığı ilə əks etdirən tarixi sənəddir. İlk növbədə Naxçıvanda olan şəhərlərin, qəsəbələrin, kəndlərin siyahısı verilir. Həmin siyahı coğrafi baxımdan olduqca qiymətlidir. Biz XVI əsrdə Naxçıvan toponimləri, yer adları, ərazi bölgüləri ilə tanış oluruq. Həmçinin Osmanlı saraylarının arxivində olan həmin mənbələrdən əhalinin demografiyasına dair bir çox tarixi faktlar da məlum olur.

Qeyd etmək lazımdır ki, həmin arxivdə Naxçıvan bölgəsinə dair tarixi məlumatlar təkcə bu əlyazma ilə bitmir. Naxçıvan diyarının tarixinə dair XVI-XVIII əsrlərdə Osmanlı müəlliflərindən Peçevinin, Naimanın, Katib Çələbinin, Övliya Çələbinin, Küçük Çələbizadənin əlyazmalarında da qiymətli məlumatlar var.

İstanbulun Fateh kitabxanasında saxlanılan Cəlalzadə Mustafa Çələbinin “Təbakat ül-məmalik fi dətacat üt-məsəlik” əlyazması 1557-ci ildə yazılmışdır. Bu əlyazmada XVI əsrin 20-50-ci illərində Sultan Süleyman Qanununin (1520-1566-cı illərdə hakimiyyətdə olub) Naxçıvana səfərləri və Osmanlı-Səfəvi hərbi münaqişələri öz əksini tapmışdır. Qərribə burasındadır ki, əlyazmada Naxçıvan bölgəsi Osmanlıların “Şərqi” torpaqları kimi təqdim edilir.

Osmanlı əlyazmalarında Naxçıvan barədə məlumatlara XVII əsr salnaməçisi Cərrahzadə Məhmədin 46 səhifəlik əlyazması olan “Rəvan mühasirəsi tarixçəsi” kitabında rast gəlirik. Bu əlyazma İstanbulun Topkapı sarayı muzeyinin kitabxanasındakı Rəvan köşkündə (şifrəsi N-1290/3) saxlanılır. Əlyazmanı muzey işçiləri şərti olaraq “Rəvan müharibəsi tarixçəsi” adlandırmışlar. Əslində isə müəllif kitabına konkret ad qoymamışdır. Əlyazmada müəllif I Şah Abbasın İrəvan şəhərini mühasirəyə alıb Osmanlıları aradan çıxarmasından bəhs edir. Eyni

zamanda müəllif əlyazmada Naxçıvandan da bəhs edib naxçıvanlıların Osmanlıya olan rəğbətindən və I Şah Abbasın onlara qəzəbindən danışır.

İstanbulun Başbakanlık Arxivində həm də Osmanlı sultanlarının Naxçıvanla bağlı fərmanları, Naxçıvana göndərilən məktublar və Naxçıvandan gedən məktublar da var. Ümumiyyətlə, Osmanlılar vaxtında saray Divanının bütün sənədləri “Mühimmə dəftəri” adı ilə sıralanıb cildlənirdi. Həmin dəftərlərin ümumi sayı 263 cildir və onlar İstanbul Başbakanlıq Arxivində saxlanılır. Məsələn, 53 sayılı Mühimmə dəftərindəki qeydlərdən məlum olur ki, “III Murad (1574-1595) Naxçıvan şəhərini ələ keçirməyə çalışarkən Naxçıvan istiqamətinin komandanları Fərhad paşaya bu tədbirlərlə əlaqədar ciddi hazırlıq görmək və yaxud Səfər xana yazılan məktuba görə, oğlu Əhməd bəyin Naxçıvan sancaqbəyi təyin ediləcəyini bildirmişdir və ona Naxçıvan qalasının yenidən inşa edilməsini buyurmuşdu. Mərənd hakimi Şahqulu sultana göndərilən hökmə əsasən osmanlıların hücumu keçəcəyi təqdirdə Naxçıvan, Ordubad və Qafanın ələ keçirilməsində iştirak etməsi tapşırılır” (1, s. 7).

Osmanlı mənbələrində həm də Naxçıvanın sosial-siyasi həyatı ilə bağlı qeydlər var. Vergilərə aid əlyazmalardan məlum olur ki, vergilər təyin olunmuş vaxtlarda yığılırdı. Vergilərin miqdarı müəyyən meyarlarla və müvafiq qanunnamələrlə tənzimlənirdi. Həmin qeydlərdən məlum olur ki, bəzi hallarda məmurların özbaşınalığı və verdikləri əziyyətlərə dözməyən əhalinin bir qismi məcbur qalıb kəndlərini tərk etmişdir. Həmin əhalinin geri qaytarılması üçün müvafiq dövlət tədbirləri barədə məlumatlar var.

Osmanlı sarayında tərtib edilmiş “icmal dəftər”lərində də Naxçıvana dair olduqca qiymətli tarixi məlumatlar var. Bu dəftərlər adətən müfəssəl dəftərlər əsasında tərtib edilirdi. Müfəssəl dəftərlərdə adətən vergiyə cəlb edilmiş obyektlər, vergi verənlər yazılırdı. İcmal dəftərlərdə isə yığılan vergilərin bölünməsi göstərilirdi. Əyalətlərin gəlirləri müəyyənləşdirildəndən sonra, həmin əyalətin bəylərbəyi sultanın adına “təzkirə” – yəni təqdimat göndərüb hansı xidmətlər müqabilində vergilərin yığılmasını göstərir və yerli xərcləri bildirirdi. Həmin “təzkirəyə” cavab olaraq sultan “barat” göndərirdi. Bu qayda ilə əyalətlər idarə edilir və dövlətin xəzinəsini doldurmaq üçün vergi siyasəti yürüdülürdü. İcmal dəftərlərdə hətta vergi mükəlləfiyyətli adamların adları da göstərilirdi.

Konkret olaraq Naxçıvana aid olan icmal dəftəri yoxdur. Ancaq Naxçıvan bölgəsinə dair məlumatlar 1595-ci ildə tərtib edilmiş “icmal dəftər”ində məlumat var. Bu əlyazma 341 səhifədən ibarətdir və “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri” adlanır. Əlyazmanın 3-5, 76-78, 177-341-ci səhifələrində Naxçıvandan bəhs edilir.

Başqa bir icmal dəftəri isə 4 may 1728-ci ildə tərtib edilmişdir. O da “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri” adlanır və 168 səhifədən ibarətdir. Dəftərin üstünə III Əhmədin tuğrası çəkilməmiş və “Ya fəttah” sözü yazılmışdır. Dəftərin əsasən 13-15, 24, 154-cü səhifələrindən Naxçıvandan bəhs olunur.

Orta əsr tarixi mənbələr olan Osmanlı qeydləri həmin dövrdə mövcud olan Naxçıvan ərazi bölgüsü barədə də dəqiq məlumat verir. “Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri”ndə Naxçıvanın aşağıdakı inzibati ərazi vahidləri olan nahiyələr qeyd olunub:

1. Naxçıvan nahiyəsi;
2. Əlincə nahiyəsi;
3. Sair Məvazi nahiyəsi;
4. Dərəşahbuz nahiyəsi;
5. Mülki-Arslan nahiyəsi;
6. Məvazi-Xatun nahiyəsi;
7. Qarabağ nahiyəsi;
8. Qışlağat nahiyəsi;
9. Dərəşam nahiyəsi;
10. Azadciran nahiyəsi;
11. Şorlut nahiyəsi;

12. Dərənürgüt nahiyəsi;
13. Sisyan nahiyəsi;
14. Dərələyəz nahiyəsi (1, s. 10).

Bu nahiyələrə daxil olan şəhərlərin, kəndlərin, mülklərin adları da tarixi baxımdan diqqəti cəlb edir. Müfəssəl dəftərlərdən məlum olur ki, Naxçıvanın ərazi vahidi olan Ordubad ayrıca sancaq olmuşdur. 1724-1726-cı illərdə tərtib edilmiş Naxçıvanın müfəssəl dəftərindən məlum olur ki, Ordubadın ayrıca sancaq kimi mövcud olması məqsəduyğun hesab edilməmiş və onun əraziləri Naxçıvan sancağına daxil edilmişdir. Naxçıvan sancağında olan Zar, Zabil və Şərur nahiyələrini isə İrəvan sancağına daxil edilmişdir. Nəticədə, Ordubad, Bazarçay və Ağcaqala nahiyələri bir sancaq kimi ləğv edilmiş və əlavə Məvazi, Qışlağat və Dərələyəz nahiyəsi yaradılmışdır.

Beləliklə, XVI-XVIII əsrlərdə Naxçıvan sancağının ərazisi indiki Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazilərindən olduqca geniş olmuşdur. SSRİ vaxtı Ermənistan ərazilərinə daxil olan Əzizbəyov, Yexeqnadzor, Cermuk, Sisyan və Mehri rayonları Naxçıvan əyalətinin tarixi əraziləridir.

XV əsrin görkəmli nümayəndəsi Baba Nemətullah Naxçıvaninin fəlsəfi, eyni zamanda məzmunlu əlyazma əsərləri Osmanlı mənbələrində, xüsusən arxiv sənədlərində, kitabxanalarında və muzeylərində saxlanılır. Baba Nemətullah Naxçıvani həyatının çoxunu Naxçıvanda keçirdiyi məlumdur. Həyatı haqqında çox az məlumat olan bu böyük sufi aliminin Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsən dövründə (1467-1478) təhsil aldığı, Sultan Yaqubun dövründə isə (1478-1490) Naxçıvan mədrəsələrində müəllimlik etdiyi bildirilir. Onun daha sonra Naxçıvanı tərk etdiyi, bunun da dövrünün böyük sufi alimi hesab edilən Seyyid Yəhya Şirvaninin davamçısı, xəlvəti təriqətinin şeyxi Dədə Ömər Rövşəninin xəstəliyi ilə əlaqədar olduğu bildirilir. “Belə ki, Rövşəninin xəstə olduğunu eşidən Baba Nemətullah Naxçıvani 1487-ci ildə fürsət tapıb Təbrizə öz mənəvi şeyxini ziyarət etmək üçün tez bir zamanda gedib və geri qayıtmışdır” (2, s. 61).

Bir müddətdən sonra yenidən Təbrizə gedən Baba Nemətullah Naxçıvaninin orada qaldığı qeyd olunur. Belə ki, o, özünün məşhur Quran təfsiri kitabını Təbrizdə yazmağa başlamış və 1497-ci ildə tamamlamışdır. O dövrdə Azərbaycanda siyasi vəziyyətin ağır olduğunu, Ağqoyunlu taxtı uğrunda Sultan Yaqubun oğlanları və nəvələri arasında müharibələrin vüsət aldığı görən B.N.Naxçıvani 1499-cu ildə Təbrizi tərk edərək Anadoluya getmişdir. 1500-cü ildə Konya yaxınlığındakı Ağşəhərdə məskunlaşan B.N.Naxçıvani bundan sonrakı həyatını elm və irfana həsr etmişdi. Anadolu sufiləri, təfsir alimləri və fəqihləri arasında böyük şöhrət tapan B.N.Naxçıvani sadə və kasıb həyat yaşamış və dövrün siyasi hadisələrindən hər zaman kənar durmuşdu. “Görkəmli alim, ölməz bir mütəfəkkir Baba Nemətullah Naxçıvani 1514-cü ildə Ağşəhərdə cismən əbədi aləmə qovuşmuşdur” (3, s. 4). Onun ölməz əsərləri, elmi fəaliyyəti və fəlsəfi fikirləri Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin zənginliyindən xəbər verməklə bərabər, Naxçıvanın bu günü və gələcəyi üçün böyük elmi əhəmiyyət kəsb edir.

B.N.Naxçıvani təsəvvüf və təfsir sahəsində müxtəlif əsərlər qələmə almışdır. Onun əsərlərinin böyük hissəsi günümüzdə qədər gəlmiş, bir neçəsi istisna olmaqla əksəriyyəti nəşr olunmamışdır. Əsərlərinin əlyazmaları Türkiyə kitabxanalarında saxlanılır. “Əsərlərin tamamı təsəvvüfə dair olmaqla bərabər fiqh, hədis, kəlam, fəlsəfə və əqaid kimi fərqli elm budaqlarıyla bağlı mövzusunun da söz etmişdir” (1, s. 275).

Gərgin elmi fəaliyyətlə məşğul olan Baba Nemətullah Naxçıvaninin ən böyük əsəri “əl-Fəvatihul-ilahiyyə vəl məfatihul-qeybiyyə əl-muzihatu lil-kəlimul-Quraniyyə vəl-hukəmul-Furqaniyyə” adlı təfsir kitabıdır. Təbrizdə 1496/7-ci ildə tamamladığı bu əsər sufi qəlbinə dolan batini mənə və işarətlərə görə ayələrin təvil edildiyi təsəvvüfi təfsirlər əsəridir. Bu, İslam ədəbiyyatında Quranı təsəvvüfi üsulla təfsir edən ilk əsər hesab edilir. Əsər özündən sonra bütün sufilərin və təsəvvüf alimlərinin mənbə kitabına çevrilmişdir.

Elm aləminin işıqlı çırağı hesab edilən, gözəl bir üslubla qələmə alınan əsər eyni zamanda “Quran”ın ilk fəlsəfi təhlili hesab edilir. Elə buna görə də müəllif öz əsərinə “Quranın kəlmə və hikmətlərini açıqlayan qeybin açarı və ilahi fəthi” adını vermişdir. B.N.Naxçıvani müqəddəs Qurani-Kərimin məqsədini belə açıqlayır: “Haqqı batıldən ayırd edən Quran haqq əhlinə, haqq yolu açıqlamaq üçün (haqq və həqiqət ilə) xalqa (insanlara) Haqq tərəfindən endirilmişdir. Nə qarşısından nə arxasından onu boşa çıxaracaq bir söz gəlməz. O Rəhman surətində yaradılan insani-kamilin xüsusiyyətlərini ehtiva edir” (4, s. 16). Bu əsərin Naxçıvanının öz əli ilə yazdığı nüsxəsinin ikinci cildi Topqarı Sarayı III Əhməd Kitabxanasında saxlanılır.

Müəllifin böyük əlyazma əsərlərindən biri də “Hidayətül-ixvan”dır. Bir növ təsəvvüf qardaşlığının İslam-fəlsəfəsini yaradan kitab çox qiymətli mənbə hesab edilir. Ərəbcə qələmə alınan əsər Türkiyədə tərcümə edilib nəşr olunmuşdur. Əsərdə vəhdəti-vücut haqqında fəlsəfəçilərin və kəlamçıların yaxınlaşdığı mövzular ətrafında öz subyektiv fikirlərin irəli sürmüş və yeni mülahizələr yürütmüşdür. Həmçinin arif olan insanın Allaha böyük bir eşq və cəzb ilə yaxınlaşmasını qeyd edir. Əsər “Söyləyəne deyil, söylədənə bax” başlığı altındakı düşüncələrini, “Gəlin Allahla baqi olun. Ona gedən yollar, yaradılmışların nəfəslərinin sayı qədərdir. Lakin hamısı Allah dərğahında bitər. Qayıdacağımız yer də Onadır” sözləri ilə bitir. Baba Nemətullah Naxçıvanının bu əsəri Türkiyə Nuri Osmanıyyə Kitabxanasında №-1972: arxiv sayında saxlanılır.

Baba Nemətullah Naxçıvanının digər bir əlyazma əsəri “Tərcümeyi Nəqşi-Füuş” adlanır. Bu əsər Türkiyənin Süleymaniyyə Kitabxanasının Pertev Paşa Kit. №-615 və Rəşid Əfəndi Kit. №-1041 vr. 53b-58b saxlanma vahidində qeydiyyata alınmış və mühafizə olunur.

Müəllifin başqa bir əlyazma əsəri isə belə adlanır “Şərhi Gülşəni-Raz”. Bu əlyazma nüsxəsi Mahmud Şəbüstərinin yazdığı “Gülşəni-Raz” adlı əsərinə öz düşüncəsi qabiliyyətində yazmış olduğu müfəssəl bir şərhdir. Kitabın əvvəlində təsəvvüfə daxil olmuş yeni kimsələrə xitabən xeyir diləyir. Sonra təsəvvüfün izahını verir, sufilərin irfan və idrak dərəcələri ilə bağlı bir neçə zəruri şeyləri izah edir.

Bu əsərin bir nüsxəsi İstanbulda Həmidıyyə kitabxanasında saxlanılır. Əlyazma bu sözlərlə başlanır: “Ancaq o haqdır və düz yola rəhbərlik edən odur. Mənim müvəffəqiyyət əldə etməyim ancaq Allahdandır. Sarsılmaz inam və irfan gülşəninin xoş nəğməli bülbüllərinin ilk sözü, izah və axtarış bağının yüksəkliklərində yer salan qumrilərin baş dastanı, kəşf və aydınlaşdırma sahəsində yerləşən şirin dilli tutilərin zövqlü, könülə yatan ilk söhbəti o padşahın şükr və sənəsinə, mədhinə həsr edilməlidir ki, camalının aləmi işıqlandıran günəşi hər zərrədə özünü göstərir. Onun parlaq nuru dünyanın bütün ucqarlarında görünür. Yerlərin, göylərin işığı Allahdandır” (5, s. 112). Əsər Türkiyənin Süleymaniyyə Kitabxanasının Pertev Paşa Kit. №-168 saxlanma vahidində mühafizə olunur.

Onun qələmə aldığı digər bir əlyazma əsəri “Risaleyi Məcmueyi Lətaif” adlanır. B.N.Naxçıvani bu əsərinə “Fəth” surəsinin ilk ayəsinin işığında, fəthin üç növündən bəhs edərək başlamışdır. Bunlardan; fütühi-zahir, fütühi-həqiqət və fütühi-müqəşəfə olduğunu alt başlıqlarla anladır. Sonra namazların vaxtları və xüsusiyyətlərini izah edərək salatu-vusqa, salatu-əsr olduğunu, gündəlik namaz vaxtlarının içində ona ayrı önəm göstərilməsi qeyd edilir. Bu qiymətli əlyazma əsər Türkiyənin Nuri Osmanıyyə Ktp. №-4899: saxlanma vahidində qorunur.

Baba Nemətullah Naxçıvanının “İstilahatus-Sufıyyə” əsəri də dövrünün məşhur əsərlərindəndir. B.N.Naxçıvani təsəvvüf anlayışlarını açıqladığı “İstilahatus-Sufıyyə” adlı bu əsərində talib-mətlub, muhib-məhbub müqayisələri ilə başlayır. Davamında isə həqiqəti-Məhəmmədiyyənin surəti-ismi-cami-ilahıyyə olduğunu ifadə edir.

B.N.Naxçıvani bu əsərində ərəblərin əlifbasına daxil olan hərflərə dəlalət edilən asanlıqla yadda qalması üçün “əbcəd” deyə tərtib edilən hərflər sistemini əsas götürmüşdür. Əsər

Türkiyənin Millət Ktb. Əli Əmiri Kit. (Ərəbi) №4339/4: saxlanma vahidində mühafizə olunur.

Baba Nemətullah Naxçıvaninin digər bir əsəri isə “Hidayət” adlanır. B.N.Naxçıvani bu əsərinə bismillah, həmd və salavatla başlayır. Qısa girişdən sonra izah verdiyi “Hidayət” başlıqları ilə mövzuya davam edir. İlk öncə insan-ələm və insan-Allah münasibətləri aydınlaşdırır. Sahibi nuri-mərifət, nuri-ağıl, nuri-elm, nəfsi-natiqi, surəti-mərtəbeyi-əhədiyyət və ruhi-mərtəbeyi-əhədiyyət anlayışlarını izah edir. Bu əsər Türkiyənin Millət Ktb. Əli Əmiri Kit. (Farsca) №1028/22: saxlanma vahidində mühafizə olunur.

Onun qələmə aldığı digər bir əlyazma əsəri “Risaleyi Təhqiqat” adlanır. B.N.Naxçıvani risaləsinə ərəb əlifbasının ilk hərfinin, ismi-əzəmin ilk hərfinə müqabil olduğunu ifadə edərək başlamışdır. Sonra Allahın adları və sifətlərindən bəhs edərək bunlar qeybin açarları olduğunu; “Qeybin (görünməz ələmin) açarları Onun yanındadır, onları Ondan başqası bilməz” Ənam surəsinin 59-cu ayəsi ilə izah edir. Görkəmli təfsir aliminin bu əsəri Türkiyənin Süleymaniyyə Kitabxanasının Pertev Paşa Kit. №-615 saxlanma arxivində qorunur.

B.N.Naxçıvaninin “Risaleyi Niqat” əsəri də mühüm əhəmiyyətə malikdir. Dəyərli təfsir ustası bu risaləsinə Allahın böyüklüyü və təkliyini, yenilməz olduğuna işarə edərək başlamışdır. Sonra insanın varlığı və onun Qüdrəti-İlahi qarşısındakı məsuliyyətini izah edərək Allah-insan, insan-Allah arasındakı münasibəti ortaya qoymuşdur. Onun fikrincə ələm insanın həqiqətinin sürətidir. Allahın əsmasının sürəti olan insanın həqiqətinin görüntüsü bütün tərəfləri ilə ələmin həqiqətidir. Bu baxımdan da o, həqiqəti-insaniyyə, ələmi-müfəssəl deyər adlandırmışdır. Onun fikrincə insani-kamil yer üzünün xəlifəsi seçilmişdir.

Əsərdə onun ikinci mənalı hipotezi ondan ibarətdir ki, ələmi-xəyal, ələmi-həqiqət şəklində ifadə olunur. Allahın varlığını: “Ucadır, özündən başqa heç bir şey ona dəlil ola bilməz. Varlığı ancaq özü ilə qaim olar” sözləri ilə ifadə edir. Əsər Türkiyənin Süleymaniyyə Kitabxanasının Pertev Paşa Kit. №-615 saxlanma vahidində saxlanılır.

Onun digər bir “Risaleyi Vücuti-Mütləq” adlı əsəri mövcuddur. B.N.Naxçıvani bu iki vərəqlik risaləsində Allahın varlığının həqiqətindən bəhs edir, Onun varlığının külli, cüzü, xass, amm, bölüntülərə tabe olmayacağını, varlığının heç bir şeyin varlığına bağlı olmayacağını ifadə edir. Bunun əhədiyyət olduğunu bildirir. Risaləsinə mərtəbeyi-insani-kamilin bütün ilahi və kövnu sifətləri özündə toplandığından bəhs edərək sona çatdırır. Bu qısa məzmunlu əsər Türkiyənin Süleymaniyyə Kitabxanasının Pertev Paşa Ktp. №-615 saxlanma vahidində mühafizə olunur.

B.N.Naxçıvaninin fərqli bir risalə əsəri isə “Risaleyi Əsilə vəl Əcvibə (Sual və cavab)” adlanır. B.N.Naxçıvaninin iki vərəqlik bu əlyazma risaləsi təsəvvüf üsulunda bəzi məsələlərin sual və cavab yoluyla izahından ibarətdir. Risalənin vərəqlərinin hamısı yazı ilə dolmuşdur. Müəllif icadi-ələmlə bağlı sual və cavab, Məhəmməd peyğəmbər əleyhis-salamla Adəm əleyhis-salam arasında olan zamanın olması, peyğəmbərliyin başlanğıcı və sona çatması dəlillərlə izah edilir, ağıl və qələm, ruh və başqa müxtəlif sahələrə aid suallara cavab verməklə davam edir. Allahın camal və cəlal sifətləri ilə verilən sual və cavabla bitir. Əsər təliq xətti ilə farsca yazılmışdır. Bu əsər də həmçinin Türkiyənin Nuri Osmaniyyə Ktp. №-4940: saxlanma vahidində mühafizə olunur.

B.N.Naxçıvaninin digər risalə əsərlərindən olan bu əsəri “Risaleyi Zikriyyə” adlanır. B.N.Naxçıvani iki vərəqlik bu risaləsinə Peyğəmbər əleyhis-salamın; “Kim xalis və muxlis bir şəkildə «La İlahə illəllah» deyərsə cənnətə daxil olar” hədisi ilə başlayır. Kəlmeyi-Tovhidin işarə etdiyi yorumlarla təmas olaraq piri-kamil, mürşidi-mükəmməl, vəliyyə-xuda, varisi-ənbiya, saliki-quşeyi-yəqin, ruyə-inayət və hidayət sözləri ilə kəlmeyi-tovhidi təcrübə etdiklərini izah edir. Əsər təliq xətti ilə farsca yazılmışdır. Bu əsər də Türkiyənin Nuri Osmaniyyə Ktp. №-4899: saxlanma vahidində mühafizə olunur.

Güman edirik ki, nəinki Naxçıvana dair əlyazma mətnləri, həmçinin B.N.Naxçıvaninin Osmanlı mənbələrində, kitabxana və saraylarında yüksək səviyyədə saxlanılan əsərləri qar-daş Türkiyə Cümhuriyyətinin Naxçıvana olan yaxınlığından, doğmalığından xəbər verir.

Ədəbiyyat:

1. Heyrəttin İvgin. Türkiyə/Ağşəhərdə mədfun mütəsəvvif Nemətullah Naxçıvani. //Naxçıvanın Muxtariyyəti Tarixi Nailiyyətdir (04-05 iyul 2014-cü ildə keçirilmiş beynəlxalq konfransın materialları). Naxçıvan: 2015. səh. 274-279.
2. İbrahimov S.M. Naxçıvanın mədəni-irsinə dair əlyazma mətnləri. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 336 s.
3. İsmayılova Nərgiz. Baba Nemətullah Naxçıvani Kimdir?, /Şərq Qapısı Qəzeti, 19 Fevral 2014.
4. Yaşar Kurt, Nimetullah Nahçıvani ve Tasavvufi Tefsiri, Samsun: 1998, 274 s.
5. Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri. (tərtib edən prof. Məmmədov H.). Bakı: Elm, 2001, 376 s.
6. Osmanlı arxiv belgelerinde Nahçıvan. T.C. Başbakanlık devlet arşivleri genel müdürlüğü. İstanbul: 2011, 568 s.
7. تربیت محمد علی . دانشمندان آذربایجان . تهران: سازمانه جاب و انتشارات ارشاده اسلامی . 1377 . ه.ش. 655 . ص

Сабухи Ибрагимов

Рукописные тексты о Нахчыване в османских источниках

РЕЗЮМЕ

В статье изучены рукописные тексты о Нахчыване в османских источниках, и определено, что имеется множество архивных документов, относящихся к данному региону. Рукописи видных нахчыванских мыслителей, живших и творивших как в Средневековье, так и в конце XIX-начале XX столетий, исследованы и проанализированы с филологической, текстологической и философской точек зрения.

Исследования показали, насколько ценным было творчество нашего земляка Бабы Неметуллаха Нахчывани, известного своим талантом и мастерством ученого, жившего и творившего в XV веке. В работе сообщается о ценных трудах, написанных им о творческой деятельности, о плодотворной активности влиятельной Нахчыванской философской школы.

Sabuhi İbrahimov

Manuscripts about Nakhchivan in ottoman sources

SUMMARY

Handwritten texts about Nakhchivan in Ottoman sources have been studied in the paper, and it has been determined that there are many archival documents concerning this region. The manuscripts of prominent Nakhchivan thinkers who lived and worked both in the

Middle Ages and at the end of the 19th-the beginning of the 20th centuries have been studied and analyzed from philological, textological and philosophical points of view.

Studies have shown how valuable was the work of our countryman Baba Nemetullah Nakhchyvani, known for his talent and skill as a scientist who lived and worked in the XV century. The paper reports on the valuable works written by him about creative activity, about the fruitful activity of the influential Nakhchivan school of philosophy.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 27.10.2018

Çapa qəbul olunma tarixi: 27.11.2018

AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor **Əbülfəz Quliyev** tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.